

Till Regeringskansliet

103 33 Stockholm

Uppdrag att implementera, utveckla och utvärdera verksamheter med personligt ombud till personer med psykiska funktionshinder

Lägesrapport 1 december 2003

Bakgrund

Socialstyrelsens och länsstyrelsernas uppdrag

Enligt regeringens beslut den 18 maj 2000 (beslut 16/2000) skall Socialstyrelsen samordna en nationell uppbyggnad och utveckling av verksamheter med personliga ombud till psykiskt funktionshindrade personer. Socialstyrelsen skall ha den centrala tillsynen över verksamheterna och nationellt följa, stödja och utvärdera dem. Utbildning och kompetensutveckling för ombuden betonas särskilt. Verksamheternas effekter för personer med psykiska funktionshinder skall utvärderas och olika verksamhetsformers betydelse för ombudens arbetsvillkor skall särskilt uppmärksammas. Socialstyrelsen bör även i sin utvärdering följa upp avgränsningen till andra stödinsatser.

Länsstyrelserna skall ”i samverkan med Socialstyrelsen, utveckla verksamheten med personliga ombud för psykiskt funktionshindrade med den inriktning som beskrivs i regeringens beslut med uppdrag till Socialstyrelsen angående personliga ombud.” (Regleringsbrev 2001)

Tidigare rapporter

I *lägesrapporten 2000* (Dnr 00-5752/2000) redovisades bl.a. principerna för fördelning av statsbidraget, ansökningsförfarande, kriterier för målgruppen, krav på samverkan, förutsättningar för verksamheternas organisation i kommunerna m.m. (Meddelandeblad 14/00) från Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen konstaterade att kunskaperna i kommunerna om ombudens arbetsuppgifter och funktion var ojämna. Samverkan på olika nivåer efterlystes, både mellan kommuner och mellan huvudmän inom kommuner. Socialstyrelsen förutspådde att de lokala huvudmännen behövde tid för ytterligare information, gemensamma diskussioner, beslut om organisation m.m. och att verksamheterna med personliga ombud skulle vara utbyggda i full skala tidigast våren 2002.

I *lägesrapporten 2001* (Dnr 01-5752/2001) redovisades utfallet av kommunernas ansökningar till länsstyrelsen om att inrätta verksamheter med personliga ombud och länsstyrelsernas beslut om beviljade tjänster. I december 2001 hade 238 (80 procent) av landets kommuner ansökt och beviljats medel för 270 tjänster fördelade på 98 verksamheter.

Socialstyrelsens och länsstyrelsernas utbildningsplaner för ledningsgrupper och ombud liksom en preliminär plan över kommande utvärderingsstudier lämnades.

I *lägesrapporten 2002* (Dnr 72-1704/2002) redovisades den första kartläggningen av verksamheterna baserad på enkäter till ledningsgrupper, ombud och klienter med uppgifter om ledning och driftsform, ombudens utbildning, yrkeserfarenheter och arbetsförhållanden samt sociala/demografiska bakgrundsdata för aktuella klienter.

En särskild undersökning gjordes 2002 av de 42 kommuner (cirka 15 procent) som inte hade ansökt om medel för att inrätta ombudsverksamheter. Det var i huvudsak små kommuner med färre än 10 000 invånare. En fjärdedel av kommunerna kunde tänka sig att ompröva beslutet, ungefär lika många sa absolut nej till att inrätta ombudsverksamhet. Om finansieringen förbättras och om samverkan med annan kommun vore möjlig kunde flera av de övriga kommunerna överväga att starta en PO-verksamhet.

Utbildningssatsningar under året för ombud och ledningsgrupper redovisades också.

Denna rapport

Årets lägesrapport skall ge en nationell bild av det fortlöpande utvecklingsarbetet med ombudsverksamheterna. En andra kartläggning (basuppföljning) har genomförts och redovisas liksom andra pågående uppföljnings- och utvärderingsstudier. Det gångna årets utbildningssatsningar presenteras också.

Basuppföljningen

Metod och tillvägagångssätt

Kartläggningen baseras på en enkätstudie som genomfördes i september 2003. Den görs för andra gången och skall upprepas en tredje gång under hösten 2004. Enkäterna besvaras av ledningsgrupper, ombud och klienter.

Enkäterna utformades ursprungligen i ett nära samarbete med statistikenheten. Flera berörda parter lämnade synpunkter på enkäternas utformning: en representant från vardera RSMH och IFS, en arbetsgrupp med representanter för de fem länsstyrelseregionerna, utvärderaren av de tio försöksverksamheterna, ombud i sex verksamheter (försöksverksamheter och andra) och Svenska kommunförbundet. En pilotstudie genomfördes dessutom under en vecka vid verksamheten i Kristianstad.

En särskild enkät (klientenkät II) konstruerades 2003 för att få kunskap om vilka resultat som uppnått för de klienter som avslutas kontinuerligt i verksamheterna. Denna har använts för klienter som avslutats under perioden januari 2001 till september 2003, d.v.s. den period som den nationella uppföljningen pågått.

Klienterna har i de flesta fallen informerats om att uppföljning av verksamheterna pågår och i samband med detta har de blivit tillfrågade om de vill delta. När information inte har givits, har det berott på att ombudet har bedömt relationen som mycket skör och bräckligt och risken stor att klienten skulle dra sig tillbaka från verksamheten om de ombads att svara på frågor om sig själva och sin situation. Att etablera en god relation med klienten prioriterades alltså av ombuden i dessa fall. Ombuden har dock fyllt i uppgifter om ålder, kön och på vilket sätt klienten har blivit aktuell i verksamheten för dessa klienter.

Några personnummer förekommer inte på klientenkäterna. Ombuden har kodat enkäterna för att uppföljningar av samma klienter skall bli möjliga. Kodnyckeln förvaras hos ombuden.

Länsstyrelserna har deltagit i distribution och administration av enkäterna till och från verksamheterna.

Resultat

Den nationella implementeringen

235 kommuner (81%) har verksamheter med personligt ombud i september 2003. Det är framför allt i Skåne och Västra Götalands län som en stor andel av kommunerna inte har inrättat verksamheter (51 resp. 47 procent).

Planerat samarbete mellan kommuner har i några fall (framför allt i Skåne län) gått om intet när en av kommunerna dragit sig ur. Detta har medfört svårigheter för de "övergivna" kommunerna att starta verksamheten.

Nedan visas en sammanställning över implementeringen av verksamheter med personliga ombud i september månad 2003.

Län (antal kommuner)	Fördelade tjänster (90 milj)	Antal kom- muner i verksam- heterna (sept -03)	Antal verk- samheter (sept -03)	Antal omb i verksam- heterna (sept -03)	Motsv heltidstj. (sept -03)
Stockholm (26)*	60,8	20(18SD)	15	54	54,0
Uppsala (6)	9,7	6	3	9	9,0
Södermanland (9)	8,6	9	3	9	8,55
Östergötland (13)**	13,8	10	3	9	10,0
Jönköping (13)	10,8	13	3	8	8,0
Kronoberg (8)	5,4	8	1	5	5,5
Kalmar (12)	8,0	12	6	9	8,05
Gotland (1)	1,9	1	1	2	1,9
Blekinge (5)	5,1	5	1	4	4,0
Skåne (33)***	37,9	16(10SD)	15	30	29,5
Halland (6)	9,0	5	5	9	8,25
V Götaland (49)****	49,8	26(21SD)	15	47	47,0
Värmland (16)	9,4	15	1	9	9,0
Örebro (12)	9,2	12	4	9	8,25
Västmanland (11)	8,6	11	1	8	8,0
Dalarna (15)	9,5	14	2	10	9,35
Gävleborg (10)	9,5	10	5	10	9,7
Västernorrland(7)	8,0	5	3	9	8,5
Jämtland (8)	4,4	8	1	4	3,5
Västerbotten (15)	8,6	15	5	8	8,0
Norrbotten (14)	8,7	14	5	10	10,0
	298,0	235	98	272	268,0

- En kommun med två ombud startade i oktober månad (Huddinge) och är ej medräknad. Stadsdelen Hässelby-Vällingby beviljades två ombud i oktober och skall ingå i verksamheten som innefattar Spånga-Tensta, Kista, Rinkeby. Dessa två ombud är ej medräknade i ombudssiffrorna. Lidingö med ett ombud lade ner sin verksamhet hösten 2002 men har inte formellt avvecklats. Denna kommun är inte heller inräknad i ombuds- och verksamhetssiffrorna. UpplandsBro kommun som beviljats medel för ett ombud, har ännu ej startat verksamheten och är ej medräknad.

** Ytterligare en kommun (Finspång) har beviljats medel för ett ombud och kommer att starta runt årsskiftet.

*** Ytterligare sex ombudstjänster har beviljats, fem till befintliga verksamheter (1 till Helsingborg och 4 till Malmö) och en till Hässleholm kommun som startar sin verksamhet senare under hösten.

**** Två kommuner har inkommit med ansökan under hösten 2003 och en kommun väntas komma in med ansökan. Efter detta fattar länsstyrelsen beslut om tjänster skall beviljas.

Enligt ovan kan alltså ytterligare 7 kommuner och 13 ombud ha startat runt årsskiftet.

De 272 ombuden som är i arbete i september 2003 motsvaras av ungefär 268 heltidstjänster. Drygt 15 tjänster finns alltså kvar att fördela. Detta kan göras när implementeringsperioden är över, eftersom viss andel av statsbidraget har använts för utbildning, uppföljning och utvärdering under denna period.

Verksamheterna

235 kommuner är fördelade på 98 verksamheter.
272 ombud motsvarar ca 268 heltidstjänster.
Cirka 4 000 klienter har varit aktuella i verksamheterna sedan 1 januari 2001.
Drygt 2 600 klienter är aktuella i verksamheterna i september 2003.
Cirka 1 400 klienter har avslutats under perioden januari 2001 fram till september 2003.
20 verksamheter har tillsammans ca 100 klienter på väntelista i september 2003.

Nedanstående redovisning bygger på ledningsgruppsenkäter från 89 verksamheter (91 procent). Åtta verksamheter har inte svarat på enkäten och en enkät kom in för sent för att komma med i redovisningen.

Start och drift

68 av de 89 verksamheterna (77 procent) startade under 2001/02 och 11 verksamheter (12 procent) har startat under 2003. De 10 verksamheter (11 procent) som startade före 2001 är i huvudsak ombildade försöksverksamheter och som nu finansieras av statsbidraget.

Kommunerna är huvudmän för samtliga verksamheter. Huvuddelen (ca 90 procent) drivs också i kommunal regi. Verksamheter som drivs på entreprenad finns framför allt i storstadslänen. Entreprenaderna är i flera fall en förening eller stiftelse med anknytning till brukar/anhörigorganisationer.

I drygt hälften av verksamheterna samverkar två eller flera kommuner/stadsdelar. Denna samverkan innebär att det har upprättats avtal mellan kommuner/stadsdelarna och att *en* kommun/stadsdel är ansvarig för verksamheten gentemot länsstyrelsen. I flera fall förekommer samarbete mellan kommuner utan sådan formell knytning. Samarbete mellan små kommuner innebär att flera ombud/tjänster kan samlas i en verksamhet och därigenom undviks ensamarbete. Ensamarbete förekommer dock, främst i glesbygdsområdena.

Medfinansiering av annan huvudman sker i drygt 10% av verksamheterna och då främst från landstinget.

Ledningsfunktionen

80 verksamheter (90 procent) anger att en ledningsgrupp har inrättats. Av dessa har hälften angivit hur ledningsgruppen är sammansatt. Den vanligaste konstellationen är representanter från kommun/er och psykiatri (74 procent). Brukarorganisa-

tioner finns med i 66 procent av de ledningsgrupper som finns. Ett personligt ombud ingår i hälften av ledningsgrupperna. Huvudmän som mera sällan ingår i ledningsgrupperna är försäkringskassa, arbetsförmedling och primärvård.

De som är medlemmar i ledningsgruppen har som regel också *beslutsmandat*, brukarorganisationerna och det personliga ombudet i mindre utsträckning än andra.

Målgruppen

Åttio procent av verksamheterna säger sig ta emot klienter som motsvarar målgruppsdefinitionen i Meddelandebladet (14/00). En femtedel av verksamheterna har gjort någon sorts avgränsning, exempelvis att inte ta emot personer som är missbrukare eller kriminellt belastade. En sådan avgränsning sker oftast beroende på att ombuden saknar kompetens för att arbeta med dessa grupper. Några verksamheter anger att unga personer, ensamstående mammor, personer som saknar nätverk, personer som bor hemma hos föräldrar skall prioriteras.

I nästan 90 procent av verksamheterna är det ombuden som avgör vilka enskilda klienter som skall tas emot (givet den definierade målgruppen). I övriga verksamheter fattas besluten oftast av ombuden och ledningsgrupp eller arbetsledare tillsammans.

Ombuden

272 ombud arbetade i verksamheterna i september 2003.

67 procent av ombuden är kvinnor och 33 procent är män.

De flesta är mellan 36-55 år.

De flesta är vårdutbildade med lång erfarenhet av arbete med personer med psykiska funktionshinder

Varje ombud har i genomsnitt ca 10-15 klienter aktuella samtidigt.

Enkätsvaren från 256 ombud ligger till grund för nedanstående redovisning.

Bortfallet (6 procent) beror bl a på att tjänster är obesatta och nyrekrytering pågår, några ombud är långtidssjukskrivna och några har inte besvarat enkäten i tid för att komma med i redovisningen. Under varje tabell nedan redovisas ytterligare bortfall på enskilda frågor.

Tabell 1. Ombudens ålder, utbildning och yrkeserfarenhet fördelat på kön, i procent

Ålder	Män %	Kvinnor %	Totalt %
-35	15	18	17
36-45	29	33	32
46-55	38	42	41
56-63	18	7	10
	100	100	100

Bortfall 2%

Utbildning (kombinationer är möjliga)	Män %	Kvinnor %	Totalt %
- sjuksköterska	6	5	5
- socionom	18	11	12
- jurist, psykolog, arb.ter	5	4	4
- mentalskötare/motsv	41	43	42
- undersköterska/motsv	8	25	19
- annan	48	56	52

Bortfall 1%

Yrkeserf (kombinationer är möjliga)	Män %	Kvinnor %	Totalt %
- psykiatri ÖV/SV	60	60	60
- hemtj, bostöd,	39	46	44
- missbruksvård	25	24	24
- kriminalvård	10	5	7
- annat	42	48	46

Bortfall 2%

Erfarenhet av arb med ps funktionshindrade personer	Män %	Kvinnor %	Totalt %
0-1 år	4	7	6
2-3 år	8	13	11
4-5 år	7	13	11
6-10 år	22	15	17
11 år -	59	52	55
	100	100	100

Bortfall 20%

Utbildning och yrkeserfarenhet

Kombinationer av olika utbildningar och kombinationer av erfarenhet från olika yrkesområden är vanliga bland ombuden. Drygt 65 procent av ombuden är vårdutbildade – mentalskötare, sjuksköterska eller undersköterska. Av mentalskötarna som är den största gruppen bland ombuden, är det hälften som har ytterligare nå-

gon utbildning. Under "annan" utbildning döljer sig arbetsterapeut, socialpedagog, fritidspedagog, lärare, journalist, lärare, präst m.fl. och examen från samhällsvetarlinje eller social omsorgslinje.

90 procent av ombuden har tidigare erfarenhet av arbete med personer med psykiska funktionshinder och cirka hälften av dem har 10 års erfarenhet eller mer. Cirka 85 procent har arbetat inom öppen/sluten psykiatrisk vård eller missbruksvård. Drygt 40 procent har haft arbete i hemtjänsten eller som boendestödare. *Annan yrkeserfarenhet* kan avse exempelvis arbete som stödperson eller personlig assistent och arbete inom sjukvård eller rehabiliteringsverksamhet.

Anställnings- och arbetsformer

I Meddelandebladet rekommenderades kommunerna att inrätta heltidstjänster och tillsvidarejänster för ombuden. Så har också skett med några få undantag. Majoriteten av de som har deltidstjänster arbetar 75% eller mera.

Ombuden arbetar i huvudsak under kontorstid måndag till fredag. Cirka 16 procent av ombuden uppger att de är tillgängliga även kvällar måndag-fredag. Cirka 8 procent är tillgängliga lördagar och söndagar. Några få ombud uppger att de kan nås av klienterna även nattetid.

Ombudens arbetstid (heltid ca 40 tim/vecka) har delats in i direkt och indirekt arbete med klienterna. Med direkt arbete avses t ex uppsökande arbete, behovsinventering och motivationsarbete med klienterna, möten med myndigheter/institutioner tillsammans med klienten. Med indirekt arbete avses t ex planering av verksamheten, utåtriktat informationsarbete och resor till och från möten med klienter. Av ombudens enkätsvar framgår att de lägger ner ca 22 timmar på direkt klientarbete och ca 16 på indirekt klientarbete.

Handledning erbjuds till de allra flesta ombuden (90 procent) och är i huvudsak processinriktad eller "utifrån behov".

Dokumentation

Cirka 70 procent av ombuden upprättar en personlig plan för sina klienter och nästa lika många för kontinuerliga dagboksanteckningar om verksamheten och/eller klient (inkl statistik över insatserna). Nästan hälften av ombuden gör behovskattningar av något slag.

Vilka är klienterna?

De aktuella klienterna i september 2003

Antalet aktuella klienter har skattats till cirka 2 600 i september 2003. Det saknas enkäter för cirka 200 (cirka 6 procent) av dessa. I tabellerna nedan redovisas resultat från 2 414 klientenkäter. Ytterligare bortfall på enskilda frågor anges i anslutning till varje tabell.

Kvinnorna är något flera än männen. De flesta klienterna

- är ensamstående
 - är svenska medborgare
 - är förtidspensionerade
 - bor i lägenhet med eget kontrakt
 - har haft kontakt med ombudet högst ett år.
- Få klienter har insatser enligt SoL och LSS.

Tabell 2. Aktuella klienter i september 2003 - sociala/demografiska data, väg in till verksamheten, tid i verksamheten (i procent)

Ålder	Män	Kvinnor	Totalt
	%	%	%
18-25	7	7	7
26-35	19	19	19
36-45	33	27	30
46-55	27	27	27
56-65	12	16	14
66-	2	4	3
	100	100	100

Bortfall 7%

Civilstånd	Män	Kvinnor	Totalt
	%	%	%
Gift/samboende	11	19	15
Ensamstående	89	80	84
Vet ej	-	1	1
	100	100	100

Bortfall 8%

Väg in till PO-verksamheten	Män	Kvinnor	Totalt
	%	%	%
Myndighet/institution	36	35	35
Brukarorganisation	4	5	4
Sökt själv	26	31	29
Anhörig/närstående	15	7	11
God man/förvaltare	-	1	1
PO:s upps verksamhet	7	7	7
Annan	9	14	13
	100	100	100

Bortfall 2%

Bostad	Män	Kvinnor	Totalt
	%	%	%
Eget boende	86	90	88
Ssk bo (SoL)	6	5	5
Bost m ssk serv. (LSS)	3	1	2
Annat	5	3	4
Vet ej	-	1	1
	100	100	100

Bortfall 13%

Försörjning (kombinationer möjliga)	Män %	Kvinnor %	Totalt %
Förtidspension	42	39	40
Ålderspension	2	5	3
Sjukbidrag	21	22	21
Sjukp, AFA, rehabers	14	15	14
Ekonomiskt bistånd	12	11	11
Lön/lönebidrag	6	5	5
A-kassa	2	1	1
Studiemedel	1	1	1
Annan	5	6	6

Bortfall 8%

	Män %	Kvinnor %	Totalt %
God man	10	8	9
Förvaltare	3	2	3

Bortfall 8%

Sysselsättning och insatser

Ungefär en tredjedel av klienterna har någon daglig sysselsättning och av dessa har cirka 4 procent ett arbete på den öppna marknaden. Ett fåtal (under 5 procent) har en SoL- eller LSS-insats. Cirka 60 procent av klienterna har kontakt med den psykiatriska vården.

Avslutade klienter under perioden januari 2001 – september 2003

Antalet avslutade klienter har skattats till cirka 1 450 i september 2003. Det saknas enkäter för cirka 75 (cirka 6 procent) av dessa. I tabellerna nedan redovisas resultat från 1 376 klientenkäter. Ytterligare bortfall på enskilda frågor anges i anslutning till varje tabell.

Hälften av kontakterna har varat i tre månader eller mindre.
90 procent av klienterna gav ett tydligt uppdrag till ombuden.
För 80 procent av klienterna har kontakten givit ett konkret resultat relaterat till uppdraget.
Vanligaste institutions-/myndighetskontakt för klientens räkning är med socialtjänst och psykiatrin.

Detta redovisningsavsnitt avser klienter som har varit aktuella i verksamheterna under den period basuppföljningen har genomförts – fr.o.m. januari 2001 till september 2003, och som har avslutats under denna period. Demografiska/sociala bakgrundsdata har hämtats från den klientenkät som användes i redovisningen av verksamheternas aktuella klienter 2002 och 2003. Bortfallet på enskilda frågor

varierar mellan 7 och 22 procent och kan delvis förklaras med att hälften av kontakterna har varit mycket korta - tre månader eller mindre. Under så kort tid har ombud och klient i vissa fall inte hunnit skapa en tillräckligt förtroendefull relation för att ombudet skall informera om kartläggningen eller be klienten besvara en enkät om sin situation.

Ålder	Män	Kvinnor	Totalt
	%	%	%
-25	7	8	8
26-35	14	18	16
36-45	29	29	29
46-55	30	23	26
56-65	17	15	16
66-	3	7	5
	100	100	100

Bortfall 16%

Civilstånd	Män	Kvinnor	Totalt
	%	%	%
Gift/samboende	13	20	17
Ensamstående	86	76	81
Vet ej	1	4	2
	100	100	100

Bortfall 20%

Väg in till PO-verksamheten	Män	Kvinnor	Totalt
	%	%	%
Myndighet/institution	27	32	30
Brukarorganisation	6	4	5
Sökt själv	34	32	33
Anhörig/närstående	12	10	11
God man/förvaltare	1	1	1
PO:s upps verksamhet	9	8	8
Annan	11	13	12
	100	100	100

Bortfall 7%

Bostad	Män	Kvinnor	Totalt
	%	%	%
Eget boende	83	90	86
Ssk bo enl SoL	6	4	5
Bost m ssk serv. enl LLS	2	1	1
Annat	7	3	5
Vet ej	2	3	3
	100	100	100

Bortfall 22%

Försörjning (kombinationer är möjliga)	Män %	Kvinnor %	Totalt %
Förtidspension	43	36	39
Ålderspension	3	7	5
Sjukbidrag	17	20	19
Sjukpenning, AFA, rehab.	17	17	17
Ek bistånd	9	11	10
Lön/lönebidrag	10	9	9
A-kassa	2	1	1
Studiemedel	1	1	1
Annan	3	5	4

Bortfall 20%

	Män %	Kvinnor %	Totalt %
God man	10	9	9
Förvaltare	3	3	3

Bortfall 8%

De *avslutade* klienterna skiljer sig inte från de *aktuella* vad gäller sociala och demografiska bakgrundsdata.

Nio av tio klienter ger ombudet ett tydligt uppdrag när de kommer till verksamheten. Det de vill ha hjälp med rör oftast ekonomi, bostadssituation, sysselsättning och stöd i kontakt med vården - i första hand psykiatrin. Behovet av råd och stöd i kontakt med andra myndigheter/institutioner är särskilt stort då klienterna ifrågasätter om det är rätt insatser de har. I fleras fall utvidgas det ursprungliga uppdraget till att stödja klienten i relationen till anhöriga - föräldrar, partner, barn.

Ombuden har angivit vilka huvudmän och andra aktörer de kontaktar, samarbetar med eller förmedlar kontakt till för att klientens behov skall kunna tillgodoses.

Kontakt med huvudmän och andra aktörer (komb är möjliga)	Tid <4 månader	Tid >4 månader
Psyk ÖV	29	55
Psyk SV	7	12
Handl/biståndsbed. – soctj.	49	63
Primärvård	7	17
Tandvård	4	7
Försäkringskassa	16	30
Arbetsförmedling	4	10
Hysesvärd	11	20
Anhöriga	10	27
God man	5	8
Förvaltare	1	3
Annat	33	37

Bortfall 8%

För drygt hälften av de klienter som har varit 3 månader eller kortare tid i verksamheten har kontakt tagits med endast *en* institution eller myndighet, för knappt 30 procent av klienterna har kontakten varit med *två* och för drygt 10 procent har ombud/klient haft kontakt med *tre* institutioner eller myndigheter. Om kontakt har tagits med endast en är det oftast *handläggare/biståndsbedömare* inom socialtjänsten, den *psykiatriska öppenvården* eller med *annan* (som kan vara kronofogde, bank, inkassoföretag, polis, kriminalvård, patientnämnd, arbetsgivare, studievägledare, fackförbund).

För den hälft av klienterna som har varit längre tid än tre månader i verksamheten har cirka 20 procent haft kontakt med endast *en* institution eller myndighet, cirka 25 procent med *två*, cirka 20 procent med *tre* och ca 15 procent med *fyra* olika institutioner och myndigheter. Ju längre tid i verksamheten desto fler myndigheter/institutioner blir inblandade. Även för denna grupp är det *handläggare/biståndsbedömare* eller *annan* som kan utgöra den enda kontakten. Dessa resultat stärker iakttagelsen i andra studiers preliminära resultat i uppföljningsarbetet att det i huvudsak är två kategorier av klienter som kommer till ombudsverksamheterna: klienter med starkt fokuserat behov av en insats och klienter med stora, omfattande och samtidiga behov.

Resultat har uppnåtts för fyra av fem klienter

Resultat i enlighet med klientens uppdrag har uppnåtts under kontakten för cirka 80 procent av klienterna. I de fall resultat inte har uppnåtts anges skälen bli att

- klienten avslutar kontakten (cirka 50%)
- klienten tillhör ej målgruppen och ombudet avslutar (drygt 15 %)
- klienten flyttar (cirka 10%) eller
- avlider (cirka 5%).

I så gott som alla kontakter ingår motivationsarbete. Ett av de viktigaste resultaten är därför att kontakten mellan ombud och klient upprätthålls tills de mest akuta behoven är tillfredsställda.

Resultat i form av konkreta insatser för att förbättra klientens livssituation berör framför allt hans/hennes ekonomi (i cirka 35% av fallen), sysselsättning (cirka 30%), kontakt med vården (cirka 30%), bostadssituation (cirka 20%), kontakt med andra myndigheter (cirka 10%), relationer (cirka 10%). Kombinationer av dessa insatser förs en och samma klient förekommer.

Den *ekonomiska situationen* föranleder kontakter med bl a socialtjänst, skattemyndigheter, kronofogde, konsumentrådgivning och försäkringskassa. Skuldsanering, ekonomisk hjälp till tandvårdskostnader och ekonomisk rådgivning med avbetalningsplaner blir lösningen för flera. Kontakten med försäkringskassan bringar reda i frågor om förtidspension, sjukbidrag, sjukpenning etc. Kontakt med privata försäkringsbolag förekommer i syfte att få ut försäkringsbelopp som klienten är berättigad till.

Ett uppdrag som gäller *bostadssituationen* handlar oftast om att hjälpa klienten att skaffa ny bostad eller reda ut problem som rör befintlig bostad. Vräkningsshot har avvärijts i flera fall, ofta genom att en plan för betalning av hyresskuld görs upp.

Stöd i kontakt med vården avser främst psykiatrin för att bl a etablera kontakt, ändra mediciner, byta behandlare eller diskutera diagnos. Kontakten med psykiatrin har också lett till att klienten har blivit inlagd på behandlingshem e d. Stöd i kontakt med tandvård och primärvård förekommer också. 2 procent av klienterna har förts över till missbruksvården.

I *kontakten med myndigheter* behöver klienten ofta hjälp med att bl a fylla i blanketter för att ansöka om insatser eller överklaga beslut, deklarerat mm. En av ombudens uppgifter, och som ligger implicit i flera av de uppdrag klienten ger, är att informera om olika lagar och regler och vilka rättigheter klienten har. Hjälp att tolka brev och skrivelser från myndigheter förekommer också.

Relationer gäller i första hand anhöriga, men även relationer på arbetsplatsen/daglig verksamhet och till grannar.

SoL/LSS-insatser

Kontakten med handläggare/biståndsbedömare har för cirka 14 procent av klienterna resulterat i en SoL-insats. De vanligaste insatserna är boendestöd och kontaktperson. Ett fåtal klienter (cirka 2%) har fått en LSS-insats beviljad med stöd av ombudet. Den vanligaste LSS-insatsen är kontaktperson.

Ombuden anser att för drygt 30 procent av de avslutade klienterna behövs det någon eller några ytterligare insatser från kommunen, psykiatrisk vård eller missbruksvård och ytterligare råd/stöd från ombudet. Varför kontakten upphör trots dessa behov beror på att klienten flyttar eller inte kan motiveras till fortsatt kontakt. I de fall klienten flyttar till annan kommun hjälper ofta ombudet till att förmedla kontakt med ombudsverksamheten på den nya orten - om det finns någon sådan.

Sammanfattande kommentarer om resultaten

Etableringstakten

Socialstyrelsens bedömning i den förra lägesrapporten var att samtliga planerade verksamheter skulle vara i arbete under senhösten 2002. Detta har i huvudsak besannats. Några verksamheter startade dock under våren 2003 och ytterligare några verksamheter beräknas starta runt årsskiftet 2003/2004. Det är framför allt i storstadsområdena, där verksamheterna i hög grad drivs på entreprenad, som starten har varit trög. Intresset från tänkbara entreprenörer visade sig vara särskilt svagt i Stockholm och först vid en andra upphandling kunde stadsdelarna skriva avtal med två olika entreprenörer.

Antalet kommuner med PO-verksamheter ökar inte

Att färre kommuner än förväntat, utifrån förra årets dokumenterade intresse, kan erbjuda personligt ombud till personer med psykiska funktionshinder, beror dels på att kommuner som ansökt och beviljats medel dragit sig ur samarbetet med andra kommuner, dels på nedläggningar av verksamheter.

Nedläggningar och hot om nedläggningar har under året skapat stor oro bland ombud och klienter i landet. Nedläggningar drabbar de klienter som finns i verksamheterna hårt, eftersom en avslutning av kontakten mellan ombud och klient tvingas fram.

En verksamhet i Storstockholm lades ner under hösten 2002 (Lidingö). Beslut om att lägga ner ytterligare en verksamhet i Stockholms län har nyligen fattats (Haninge). Vid årsskiftet 2003/2004 kommer en verksamhet omfattande sex kommuner att läggas ner (Höglandet, Jönköpings län). Verksamheten i Nordanstigs kommun, Gävleborgs län, har skurits ned med en tjänst. Flera verksamheter i Uppsala län var under en kort period hotade av nedläggning liksom verksamheten i Täby kommun i Stockholms län. Hoten avvärdades och verksamheterna finns kvar.

Det är Socialstyrelsens bedömning att frivilligheten i det kommunala åtagandet att inrätta ombudsverksamheter och frånvaron av lagstiftning hotar flera verksamheter. Det kan tyckas paradoxalt att nya verksamheter startar och flera befintliga verksamheter ser behoven av ytterligare ombud, samtidigt som verksamheter läggs ner eller hotas av nedläggning. Ombudens oro för nedläggning av besparingsskäl är mycket stor på vissa håll i landet, särskilt i kommuner där det är känt att besparingar kommer att ske inom flera områden.

I propositionen 1999/2000:1, sidan 67, sägs

”Regeringen avser återkomma med förslag om närmare utformning i särskild proposition.”

I propositionen 2002/2003:20 sidorna 17-18, sägs

”I Socialstyrelsens uppdrag ingår att följa hur verksamheten utvecklas och vilka effekter den får. Om det i uppföljningen visar sig att nuvarande lagstiftning inte är tillräcklig får regeringen ta ny ställning i denna fråga.”

Socialstyrelsen återkommer i nästa rapport med underlag för ett eventuellt ställningstagande i denna fråga.

Svårt få ledningsgrupper till stånd – funktionen oklar

För att ombuden skall kunna bistå sina klienter på bästa sätt är en väl sammansatt ledningsgrupp med mandat att fatta beslut av största vikt, inte minst för att underlätta ombudens inträde på olika huvudmäns arenor. I regeringsuppdraget angavs att beredningsgruppen skulle bestå av representanter för de viktiga myndigheter/intresseorganisationer som ofta finns runt en person med psykiska funktionshinder. Denna sammansättning skulle sedan avspeglas i ledningsstrukturen för ombudsverksamheterna på lokal nivå, men detta har inte anammats tillfullo. I kommuner där det redan finns en etablerad samverkan mellan huvudmännen, har det varit lättare att bilda ledningsgrupper. I verksamheter där flera små kommuner samverkar har problemet varit att få en rimligt stor grupp i förhållande till några få ombud. Länsstyrelserna har givit stöd till kommunerna under året för att underlätta bildandet av ledningsgrupper.

Ombudens funktion

Ombuden har en mångfacetterad uppgift. De skall i första hand bistå klienten. Detta sker genom att påverka det lokala arbetet inom de institutioner/organisationer/myndigheter som ansvarar för att klientens behov blir tillgodosedda. Arbetet tillsammans med klienten i olika sammanhang ger dem unika tillfällen att uppmärksamma eventuella generella systemfel som försvårar för klienten. Ombudens arbete på olika arenor underlättas om de lokala ledningsgrupperna banar vägen. Här krävs ytterligare insatser från ledningsgrupperna.

De ombud som har erfarenheter från arbetet i försöksverksamheterna har varit ett gott stöd för de nytillkomna under 2001-2003. I de fall ombuden arbetar ensamma i en verksamhet är tillfälle till kommunikation med andra ombud särskilt viktig och att ledningsgrupperna uppmärksammar deras arbetssituation när det gäller t.ex. handledning, utbildning, kollegiala nätverk etc.

Har de förväntade klienterna kommit till verksamheterna?

Målgruppen

I Meddelandebladet anges att personligt ombud bör erbjudas till personer med psykiska funktionshinder (18 år och äldre) som har komplexa behov av vård, stöd och service och behov av kontakt med socialtjänst, primärvård och/eller den specialiserade psykiatrin och andra myndigheter. Personligt ombud skall också vara en möjlig insats för personer som finns på hem för vård eller boende liksom för personer med psykiska funktionshinder och missbruk (s k dubbeldiagnos).

Förra årets kartläggning visade att de klienter som hade kommit till verksamheterna var personer som avsågs i Meddelandebladets definition av målgruppen. Uppgifter

om personer med dubbeldiagnos fanns inte vid det tillfället. Av de klienter som kommit nya till verksamheterna det senaste året hade cirka fem procent ett pågående missbruk. Uppföljningen av de avslutade klienterna visar att det är stor risk att kontakten avbryts när missbruk förekommer, beroende på att klienten drar sig ur.

Genom höstens kartläggning av "avslutade" klienter blir två grupper tydliga:

- klienter som har ett tydligt och begränsat uppdrag och
- klienter med omfattande önskemål och komplexa behov.

Den första gruppen avslutas ofta efter en ganska kort kontakt (3 månader eller mindre), medan den andra gruppen stannar längre i verksamheterna. En närmare analys av innehållet i och resultatet av de korta kontakterna är angelägen för att se om dessa klienter tillhör målgruppen. I diskussioner med ombuden har det dock betonats hur viktigt det är att både ha klienter med fokuserat hjälpbehov under kort tid och klienter med komplexa behov under lång tid.

Är behoven av ombudens tjänster täckta?

Bedömningen från hösten 2002 att varje ombud så småningom kommer att arbeta med i genomsnitt ca 10-15 klienter samtidigt har infriats.

I september 2003 fanns det en kö av cirka 100 klienter till verksamheterna. Siffran 100 är naturligtvis inte måttet på det totala behovet av ombudens tjänster till personer med psykiska funktionshinder. För att göra en korrekt bedömning av detta krävs en inventering i kommunerna av antalet personer som överensstämmer med Meddelandebladets målgruppsdefinition.

Socialstyrelsen återkommer i nästa rapport om möjligheterna att inventera det verkliga behovet av ombudens tjänster.

Avslutade, planerade och pågående uppföljnings- och utvärderingsinsatser

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning av verksamheterna kommer att fortsätta det närmaste året både nationellt och regionalt. Basuppföljningen skall upprepas ytterligare en gång, hösten 2004.

Flera regionala utvärderingsstudier och utformas efter intresse och specifika omständigheter i den lokala kontexten, t.ex. traditioner när det gäller samarbete, stor arbetslöshet, närhet till mentalsjukhus, glesbygd etc. Socialstyrelsen har en samordnande funktion för detta utvärderingsarbete. Ett gemensamt metodseminarium med forskare/utvärderare har hållits under året och flera kommer att erbjudas.

De regionala fördjupningsstudierna kompletterar de nationella kartläggningarna. Samtliga kommer att vara avslutade senast våren 2005. Nedan följer en kort beskrivning av både nationella och regionala studier.

6-årsuppföljning av försöksverksamheterna

En fördjupningsstudie som avser en 6-årsuppföljning av de försöksverksamheter som startades i samband med utvärderingen av psykiatrireformen avslutas under senhösten 2003. Huvudsyftet med studien har varit att undersöka om de positiva resultat som uppnåddes i försöksverksamheterna är stabila. De preliminära slutsatserna från uppföljningen visar att resultaten inte bara är bestående utan har dessutom förstärkts i flera avseenden t ex

- slutenvårdskonsumtionen har fortsatt att minska
- de upplevda psykiatriska symtom har minskat (visar sig först vid 6-årsuppföljningen)
- andelen klienter med daglig sysselsättning har ökat
- klienternas livskvalitet har ökat och den fysiska och psykiska hälsan förbättrats
- tillgången till olika former av sociala relationer och nätverk har ökat.

Studien finansieras helt av Socialstyrelsen. Publicering i början av 2004.

Mångfaldens mekanismer – att vara PO i storstad

Denna studie omfattar PO-verksamheter i de tre storstäderna och huvudsyftet har varit att undersöka de specifika omständigheter som råder i storstaden och olika organisationsformers betydelse för ombudens arbete med klienterna. Det är framför allt i storstäderna som alternativ till kommunal drift finns: föreningen PO-Skåne (RSMH, Schizofreniförbundet), stiftelsen Bräcke Diakoni i Göteborg och stiftelsen Parasoll i Sollentuna (ägare Schizofreniförbundet). Dessa tre entreprenadverksamheter ingår i studien tillsammans med den kommunalt drivna verksamheten i Hägersten. Studien visar att

- klientens behov styr ombudets arbete oberoende av driftform och ägarform
- klienter i samtliga typer av verksamheter är mycket positiva till ombudens arbete
- ombudens arbetsmodeller, synsätt och arbetsmetoder är förbluffande likartade
- ombuden arbetar under radikalt olika ekonomiska betingelser
- den stora stadens föränderliga nätverksstruktur ställer särskilda krav på ombudens arbete
- den fristående ställningen är central för verksamheter som styrs av brukarorganisationer
- brukarorganisationernas ställning i de externa ledningsgrupperna är otydlig.

I rapporten påpekas risken för att verksamheternas bräcklighet ökar om den kommunala förankringen är svag och ledningsstrukturen är otydliga.

Länsstyrelserna i Stockholms, Skåne, Västra Götalands län finansierar studien tillsammans med Socialstyrelsen. Publicering i början av 2004.

PO-verksamheter i glesbygd

Det övergripande syftet är att belysa de specifika förutsättningar som råder för ombudsarbetet i glesbygd: ensamarbete, arbetsvillkor/metoder med stora avstånd mellan klient och ombud, mellan ombuden och mellan klient och vårdapparat. Är ombudsarbete effektivt i glesbygd? Är behovet av ombudsinsatser större i glesbygds/avfolkningstrakter? Hur fungerar samverkan mellan huvudmännen och hur avgränsas ombudets arbete till andra näraliggande funktioner?

Länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands, Västernorrlands och Uppsala län finansierar studien tillsammans med Socialstyrelsen. Studien rapporteras våren 2005.

Klient och ombud i samspel

I denna studie är det i första hand klientens upplevelser av arbetet med ombudet som är i fokus. Centrala frågeställningar är bl a:

- vad styr och påverkar relationens utformning
- vad underlättar/försvårar en framgångsrik relation
- resulterar arbetet i ökad självförtroende för klienten
- upplever klienten att ombudet arbetar på klientens uppdrag.

Länsstyrelserna i Hallands, Östergötlands, Södermanlands och Gotlands län finansierar studien tillsammans med SoS. Studien rapporteras våren 2005.

Ombudsrollen – yrkesroll och identitet

Den centrala frågeställningen är: Vilka förhållanden utformar ombudets yrkesroll och framgång i uppdraget som stöd för den enskilde? Delfrågor är

- vilka strukturella förhållanden har betydelse för arbetet
- utbildningsbakgrundens och tidigare arbetsfarenheter betydelse
- vilka faktorer har betydelse för framgång ur klientens perspektiv
- hur bedöms framgången av olika samarbetspartners och uppdragsgivaren
- ombudets arbetsuppgifter, utbildning, förväntningar på rollen
- PO-funktionens plats i förhållande till andra näraliggande funktioner: rehabombud, god man, kontaktperson, stödperson, personlig assistent m fl.
- kontroll och tillsyn av ombudens arbete, hur icke-myndighetsutövningen och den fristående ställningen ter sig för ombud och klienter
- ombudets samspel med klienten.

Länsstyrelserna i Kalmar, Kronobergs, Blekinge län och SoS finansierar studien. Rapporten publiceras under våren 2004.

En ekonomisk analys av konsekvenserna av PO-verksamhet

Studiens syfte är att kartlägga kostnader för enskilda klienter fem år före kontakten med ett personligt ombud och fem år med ett personligt ombud. Studien är en *kostnads/effektanalys* i vilken man identifierar och analyserar *systemvins-*

ter/förluster.

En *pilotstudie* har genomförts under 2003 i ombudsverksamheten i Kristianstad för att ta reda på om det överhuvudtaget är möjligt att samla in material från olika huvudmän. Resultaten av pilotstudien är mycket positiva is flera avseenden. Det är möjligt att samla in underlag för kostnadsberäkningar, och studien visar att ombudets insatsen för de klienter som ingår i pilotstudien har a) skapat ett socialt investeringsvärde b) lett till en omfördelning av kostnader och c) höjt effekten i de offentliga insatserna vilket gynnar både klient och berörda myndigheter.

Beslut tas inom kort om en huvudstudie skall inledas.

Länsstyrelsen i Skåne län och Socialstyrelsen finansierar studien.

Ledningsstrukturer, ombudsrollen, klient- och myndighetseffekter

Fyra olika studier skall genomföras i den mellansvenska regionen med länsstyrelserna i Örebro, Västmanlands, Värmlands, Dalarnas och Gävleborgs län som finansierare. Socialstyrelsen finansierar stöd i upphandlingen och samordning av studierna. Studierna har inriktning på

- ledningsgruppernas arbete – hur bör arbetet med ombudsverksamheterna ledas?
- ombudens arbete – vilka arbetsmetoder och modeller är mest effektiva?

- vilka är effekterna av ombudens arbete för klienterna?

- vilka är effekterna för berörda myndigheter?

De två förstnämnda studierna har inletts, de övriga två upphandlas under senhösten och startar våren 2004.

Studierna rapporteras hösten 2004 och våren 2005.

Andra studier/datainsamling

Systemfel och avgränsningen till näraliggande funktioner

Socialstyrelsen samlar systematiskt in ombudens erfarenheter av systemfel och deras erfarenheter av hur ombudsfunktionen avgränsas i förhållande till andra näraliggande insatser som ges av olika huvudmän. Ombudets arbetsuppgifter kan tänga/överlappa exempelvis de som boendestödjare, kontaktperson, god man/förvaltare, stödperson vid tvångsvård, kurator i psykiatri har. Risk för dubbelarbete och oklarheter i enskilda fall kan troligen förekomma.

Avgränsningen till näraliggande insatser kan beskrivas i följande termer:

- po kan inte besluta om insatser (myndighetsutövning)
- po skall inte överta huvudmännens ansvar för samordning av insatserna (i stället se till att samordningen sker)
- po skall inte svara för vård och behandling (till skillnad från case managers).

Socialstyrelsen samlar in ombudens erfarenheter vid deras nätverksträffar runt om i landet.

Socialstyrelsens genomförda och planerade utbildningsinsatser

Utbildning för verksamheternas ledningsgrupper

Flera länsstyrelser har under året (2002/2003) fått förfrågningar från verksamheternas ledningsgrupper om möjligheten att få ytterligare stöd i ledningsfrågor. Framför allt har ledningsgruppens uppdrag, metoder/modeller för samverkan och gemensam ledning med andra myndigheter och med intresseorganisationerna samt ombudens fristående ställning varit sådana frågor. Länsstyrelserna och Socialstyrelsen har arrangerat och genomfört ett 30-tal utbildningstillfällen under perioden. Länsstyrelsen i Stockholm har dessutom, tillsammans med Socialstyrelsen, genomfört en utbildningsdag riktad till intresseorganisationernas representanter.

Introduktionsutbildningar för de nya personliga ombuden

Syftet med utbildningsdagarna har varit att dels ge ombuden en bakgrund till reformen och dels att ge dem en gemensam grund för ombudsarbetet. Utbildningen har skett regionvis under två dagar/utbildningsgrupp. Länsstyrelserna har ansvarat för inbjudan, lokalkostnader, resor, logi etc. Socialstyrelsen har ansvarat för innehållet i utbildningarna. 11 sådana tvådagarsutbildningar genomfördes under 2002 och ytterligare 6 har genomförts 2003.

10-dagarsutbildning för ombuden

Under 2003 har Socialstyrelsen tillsammans med 11 av landets länsstyrelser startat en 10-dagars utbildning för ombuden. Övriga länsstyrelser har erbjudit liknande utbildningar till ombuden i respektive region.

Utbildningen följer action/learning-modellen och genomförs under två dagar vid fem tillfällen, med sex till åtta veckors mellanrum. De teman som behandlas under utbildningen är rollen/yrket, arbetsmetoder, kommunikation och synsätt, de olika myndigheternas arbetssätt och regelverk, nätverksmetodik, förhandlingsteknik, det goda samtalet och de juridiska förutsättningarna - lagar, rättssäkerhet, sekretess. Cirka 180 personliga ombud har erbjudits utbildningen, indelade i grupper om maximalt 20 ombud. Utbildningarna startade i februari 2003 och avslutas under våren 2004, då också en uppföljning kommer att ske.

Utbildningsmaterial

Det utbildningsmaterial som sammanställts för de olika utbildningarna är hittills:

Teser och Tips

Teser och Tips är en "handledning" i fickformat som innehåller erfarenhetsbaserade tips, kom-ihåg, reflektioner, litteraturtips mm. Den har använts i introduktionsut-

bildningarna för både ombud och ledningsgrupper. Syftet med skriften är att förmedla kunskap från de erfarna ombuden till dem som är nyanställda. Den ger kortfattad och lättillgänglig information om de erfarenheter som gjorts i samarbetet med klienter och myndigheter/institutioner under åren efter reformstarten - kunskaper som ackumulerats och blivit en värdefull källa för de blivande ombudens arbete.

”Christian och Helge”

- en fallstudie som är exempel på *en* modell för hur personligt ombudsverksamheter kan organiseras och arbeta. Ombudsverksamheten i Kristianstad, som startade 1999, har varit utgångspunkt för studien. Skriften har använts i de utbildningssammanhang som redovisats ovan. I den ges också exempel på en kostnadsanalys av samverkansvinster/förluster, omfördelning av kostnader m.m. när ombudsarbetet verkar optimalt.

”Psykosociala insatserns effekter för personer med psykiska funktionshinder – en kunskapsöversikt”

Kunskapsöversikten är en sammanställning av ett stort antal studier, främst internationella, som redovisar vilka insatser som är viktiga för att åstadkomma bättre levnadsvillkor för personer med psykiska funktionshinder. Skriften innebär en möjlighet för ombuden, och andra i kommunala verksamheter som arbetar med personer med psykiska funktionshinder, att följa de senaste årens kunskapsutveckling inom området.

”Mål och metoder – att arbeta som personligt ombud”

I skriften presenteras erfarenheter som de personliga ombuden gjort under sin första tid i den nya rollen. Rapporten beskriver ombudens arbete, intresseorganisationerna och de anhörigas roll och ombudens samspel med de offentliga organisationerna. Rapporten tar dessutom upp vad som kan leda till framgång i arbetet och vad som kan utgöra hinder. Det som beskrivs i rapporten är generella idéer för hur uppgiften som personligt ombud kan hanteras. I verkligheten finns ett stort antal speciella förutsättningar och variationer.

Rapporten bygger på möten med ombud under tvådagarsutbildningarna, träffar med länsstyrelserna och ledningsgrupper för verksamheterna samt på ett internt med ett tiotal ombud.

Regionala nätverk för personliga ombud

Under hösten 2003 har Socialstyrelsen tillsammans med länsstyrelserna inlett en serie möten med ombudens regionala nätverk. Syftet är att kartlägga ombudens kunskaper och erfarenheter om brister och fel i de samhälleliga system som ombuden stöter på i arbetet med klienterna – d.v.s. det som gör att klienterna inte får de insatser som de har rätt till. Om ombudens arbetssätt påverkar andra aktörer inom området skall också belysas liksom begreppet fristående ställning. Arbetet kommer att fortsätta under våren 2004.

Hemsida

Schizofreniförbundet har varit initiativtagare till en hemsida för landets personliga ombud. Hemsidan drivs av en stiftelse som ägs av ombuden. Hemsidan innehåller dels information till allmänheten om ombudsverksamheterna i landet - länkar etc. - dels ombudens interna sida. Här kan ombuden få hjälp och råd av varandra. Kostnader för start och drift under tre år finansieras av länsstyrelserna.

Gemensamma seminarier för länsstyrelserna och Socialstyrelsen

Två seminarier per år genomförs då bl.a. frågor om implementeringsarbetet, stöd till verksamheterna, utbildningsfrågor, uppföljning, utvärdering, tillsyn och lagstiftning diskuteras.

Ekonomisk redovisning

I mars 2002 lämnade Socialstyrelsen en redovisning för de medel som använts under år 2000-2001. Ekonomisk redovisning för användningen av de sammanlagda medlen för 2000-2003 kommer att lämnas i särskild rapport till departementet under mars månad 2004.

Beslut i ärendet har fattats av ställföreträdande generaldirektören Kjell Asplund. I den slutliga handläggningen har avdelningschefen Åsa Börjesson och enhetschefen Peter Brusén deltagit. Utredare Lena Steinholtz Ekecrantz har varit föredragande.

Enligt Socialstyrelsens beslut

Lena Steinholtz Ekecrantz